

Г.О. Мугауина¹, К.Д. Джуманова¹, В.С. Турегалиева¹, К. С. Жумабаева²

¹Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Атырау қ., 060011, Қазақстан Республикасы

²Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан

*e-mail: gulshi.85@mail.ru

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ПЕДАГОГТЫҢ ГЕНДЕРЛІК МӘДЕНИЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Андатпа

Мақалада қазіргі білім беру жүйесінің алдында болашақ педагогтардың гендерлік мәдениетін қалыптастыру міндеттері тұрғаны және оны жүзеге асыру тек гендерлік компонентті білімге интеграциялау арқылы ғана емес, сонымен қатар гендерлік педагогикалық мәдениеттің білім беру саясатына интеграциялау арқылы мүмкін болатыны айтылады.

Сонымен қатар, мақалалардың мазмұнымен танысу барысында автор кәсіби бағдар беру, академиялық жазу мәдениеті, авторлардың эрудициясы, жариялау этикасын сақтау, шетелдік және ресейлік дереккөздерге сілтемелер, деректерді талдау сапасы және т. б. сияқты сипаттамаларды зерттеді. Қазіргі экстенсивті даму кезеңіндегі әйелдер мен гендерлік зерттеулердің дамуы, XX ғасырдың 90-жылдардың аяғы мен 2000-жылдардың басында тез көтеріліп, гүлденгеннен кейін, жалпылама сипаттама береді.

Гендерлік зерттеулер мен кәсіби бағдар берудің басты міндеттерінің бірі - қоғамдық стереотиптердің қаншалықты шындыққа жанасатынын, яғни олардың қаншалықты қате немесе дұрыс екенін анықтау. Бұл ретте орта білім беруді дамытуда қайшылықтар әлі тұжырымдалмаған, оларды шешу мұғалімнің педагогикалық мәдениетінің оны дамыту үдерісіндегі гендерлік ерекшеліктерін есепке алу негізінде мүмкін болады. Гендерлік компонентті есепке алу негізінде мұғалімнің кәсіби-тұлғалық өзін-өзі сәйкестендіруін және өзін-өзі жүзеге асыруын қамтамасыз ететін мұғалімнің педагогикалық мәдениетін жетілдірудің педагогикалық жағдайларын негізделеді.

Негізгі сөздер. Гендерлік мәдениет, мәдениет, гендерлік зерттеулер, педагогикалық ұжым, гендерлік иерархия.

Кіріспе

Қазіргі қоғам педагог мамандардың алдына көптеген жаңа міндеттерді жүктеді. Соның бірі табысты, адал, сауатты және креативті ойлау қабілеті жоғары, оқу-тәрбие базасы мен шығармашылық арсеналда жоғары белсенділікті талап етуде. Осы орайда, мемлекет басшысының 2024 жылғы 02 қыркүйектегі «Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты Қазақстан халқына Жолдауындағы «Адал әрі табанды еңбегімен табысқа жеткен адамдар қашанда құрметті, сыйлы болуы керек» деп атап өтуін өзекті деп санаймыз [1]. Сондықтан жоғары оқу орындары құзыретті маманды даярлау кезінде білім беру функцияларын ғана емес, сонымен қатар әртүрлі деңгейдегі оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастырушысы деп білеміз.

Білім беру процесі, әдетте, оқу материалын беру және бақылау әдістері бойынша сараланады. Тәжірибелі педагог міндетті түрде білім алушылардың жеке-психологиялық ерекшеліктерін ескереді [2].

Олай болса, білім беру ұйымында оқу-тәрбие жұмысы барысында білім алушылардың жынысын ескермей, кәсіби емес тұлғаны қалыптастыру мүмкін емес. Сонымен бірге педагог ұжымда ұлтымен және жасымен бірге ескерілуі тиіс басты жеке сипаттамалар жүйесінде ең маңыздыларының бірі «жыныс» болып табылады.

Гендер - бұл еркек пен әйел арасындағы физикалық айырмашылықтар емес, еркек пен әйелдің әлеуметтік қалыптасқан ерекшеліктері және жынысына сәйкес мінез-құлыққа қатысты әлеуметтік фактор. Іс-тәжірибеде көрсеткендей, қазіргі таңда педагогика саласындағы тиімді ортақ басты белгілері ерлер мен әйелдердің ортақ тіл таба білуін, тең

құқылы болуын, сенімді қарым-қатынас орнатуын, олардың жеке және кәсіби әлеуетін ашуын гендерлік мәдениеттің жоғары деңгейі бар пікірлес адамдар тобын қалыптастыру болып табылады.

Әлемнің гендерлік бейнесі гендерлік иерархия мен мінез-құлықтың нормативтік канондарының өзгеруіне байланысты «еркек-әйел» көзқарастарының өзгеруімен сипатталады, ер мен әйелдің арасындағы қарым-қатынастары уақыт өткен сайын бұлыңғыр болуда. Адамдар арасындағы қатынастардың ажырауы мен тұтынушылық негізі, отбасылық дәстүрлерден алшақтау және ұрпақтар сабақтастығының бұзылуы күшейе түсуде. Қоғамдық құрылымдардың тепе-теңдігінің құндылық негіздері ретінде әрекет ететін «еркектік» және «әйелдік» нормативті түрде берілген дәстүрлі канондар инверсиялық сипатта айтарлықтай өзгерістерге ұшырауда. Соның ішінде көптеген елдерде бір жыныстылар некелерін қидыртып отбасы болуы, бала асырап алуы, гомосексуализмдердің таралуы, ер мен әйелдердің жыныстарын ауыстыруы (трансгендер), ЛГБТ қауымдастығының белсенділері бір жынысты жұптардың тиісті діни рәсімдерге және бала асырап алу мүмкіндігіне толық қол жеткізулеріне құқық берді. Осылардың салдарынан елімізде боллып жатырған түрлі жағымсыз оқиғалар (педофилдер, трансгендер, гомосексуализмдер және т.б.) көбейді және адамның рухани-адамгершілік құндылығы, отбасы институтының мәні бұзылуда. Отбасы - бұл ұрпақты болу, өмірді жалғастыру үшін құрылған әлеуметтік білім, ал неке (ер мен әйелдің қосылуы) - мұрагерлікті ретке келтіру фактісі ретінде өз ұрпақтарына қатысты өзара міндеттемелерді рәсімдеп, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып жатырған дәстүр. Осы тұрғыда, біз ЖОО-ның педагог мамандарының гендерлік мәдениетін жетілдіруін зерттейміз.

Зерттелетін тақырыпты толық ашу үшін біз «мәдениет», «гендер», «гендерлік мәдениет» ұғымдары мен терминдерін саралаймыз.

Жалпы біз мәдениет ұғымын адам өмірінің саласына байланысты көптеген анықтамаларға ие екенін білеміз.

Ғалым С.И. Ожегов мәдениет (лат. өсіру) кең мағынада «бір нәрсенің даму деңгейі, шеберлігі» деп түсінік береді. Мәдениет адамның субъективтілігі мен объективтілігінің көрінісі ретінде көрінеді (мінез-құлық, құзыреттілік, білімдер, біліктіліктер, дағдылар және т.б.). Осы дискурс аясында ғалым мәдениетті «адамдардың әлеуметтік және рухани жетістіктерінің жиынтығы» деген тұжырым жасайды [3].

Бүгінгі күні ғылыми-теориялық әдебиеттерде «педагог мәдениеті» тақырыбы бойынша көптеген зерттеу еңбектері бар. Шетелдік және отандық ғалымдар мәдениет мәселелерінің психологиялық-педагогикалық аспектілерін (И.А. Зимняя, М.С. Каган, Р.К. Төлеубекова, Г.К. Ахметова, Қ.Ж. Каракулов, С.М. Елеусізов, С.И. Қалиева, Б.К. Момынбаев), ал педагогтың кәсіби мәдениетін (В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Б. Әуезов, А. Игибаева және т.б.), психологиялық мәдениетті (И.А. Баева, В.В. Семикин, Н.И. Исаева), ақпараттық мәдениетті (Ю.В. Уленко, Ю.С. Зубов, Н.Г. Кочеток), рухани-адамгершілік мәдениетті (Р.К. Төлеубекова, Ә.Т. Өтебаева, Ж. Баширова, А.Е. Есжанов, М.Е. Сыдықов, А.Қ. Каплиева және т.б.), тіл мәдениеті-кәсіби қызметтің құралы ретінде (М. Балақаев, Т. Қоңыратбаев, С. Қирабаев, Ш. Беркімбаева, Н. Уәлиев, Л.И. Ожегов, И.А. Зимняя және т.б.) қарастырған.

Адамдардың жан-жақты жетілулері - олардың шығармашылық белсенділіктері мен мүмкіндіктерін дамыту және мәдениеттіліктерін көрсете білу нәтижелерінің көрінісі. Мәдениеттілік - адамдардың ой-өрісінің кеңдігі [4].

Кейбір ғалымдардың еңбектерінде «мәдениет» (латын. cultura - өңдеу, егу деген сөзінен шыққан) - табиғат объектісіндегі адамның әрекеті арқылы жасалатын өзгерістер деп көрсетеді. Бұл сөзде адам еңбегінің ерекшелігімен, іс-әрекетімен байланысты болады. Кейіннен «мәдениет» деген ұғым жалпылық маңыз алды. Адамның жасаған іс-әрекетін,

қарым-қатынасын «мәдениет» деп атай бастап, оның мазмұнды белгілері, түсінігі көрсетілді. Мәдениет - адам жасаған «екінші табиғат» деп сипатталған. Мәдениет - жеке адамның өмір сүру мақсаты мен құндылық жүйесі, адамның өмір сүрген ортамен қарым-қатынасы. Ол - өзара қарым-қатынас нәтижесінде қалыптасатын ерекше құбылыс. Мәдениет - адам әрекетінің, саналы қызметінің көрінісі.

Зерттеу жұмысымыздың келесі қадамын гендер ұғымына тоқталуды жөн көрдік. «Гендер» термині (ағылш. gender-жыныс, жыныс) әлеуметтік жыныстық қатынастардың даму деңгейін көрсетеді және биологиялық жынысқа қарағанда «әлеуметтік жыныс» немесе «жыныстың әлеуметтік қатынастары» деген мағынаны білдіреді.

«Гендер» ұғымы қазіргі ғылыми білімде «жынысты» түсінуден «әлеуметтік жынысқа» дейін әртүрлі түсініктерге ие. Гендерлік - бұл ерлер мен әйелдер арасындағы әлеуметтік мінез-құлқын, олардың өзара қарым-қатынасын анықтайтын мәдени сипаттамалардың нақты жиынтығы деп санайтын зерттеушілердің көзқарасын ұстанамыз [5].

Гендерлік бағыт қазіргі кезеңде тұлғаның құндылық бағдарларына апаратын маңызды жолы, әлеуметтенудің өзегі және қоғамдағы жыныссыз сезімнен жыныстық рөлдік позицияны дұрыс сезінуге көшу болып табылады.

Олай болса, қазіргі білім беру жүйесінің алдында болашақ педагогтардың гендерлік мәдениетін қалыптастыру міндеті тұр. Оны жүзеге асыру тек гендерлік компонентті білімге интеграциялау арқылы ғана емес, сонымен қатар гендерлік педагогикалық мәдениеттің білім беру саясатына интеграциялау арқылы мүмкін болады.

Педагогтың гендерлік педагогикалық мәдениеті деп - қажетті моральдық-этикалық қасиеттердің қалыптасу дәрежесін көрсететін, сондай-ақ ерлер мен әйелдердің оқу-тәрбие міндеттерін бірлесіп шешуге бағытталған педагогикалық практикада әзірленген тәсілдер, модельдер, ережелер мен іс-әрекет нормаларын көрсететін дағдылар мен жыныстық рөлдік өзара іс-әрекет біліктерінің жиынтығы деп түсініледі.

Осыған сүйене отырып, гендерлік мәдениетті - ер мен әйел жыныстарының арасындағы қатынастарды қоғамдық реттеу жүйесі, жеке адамдардың жыныстық қатынастарына сәйкес әлеуметтік өзара әрекеттесу ережелері мен нормаларының құндылық-саналы жиынтығы, қоғамдық өмірдің принциптерінде, нормалары мен дәстүрлерінде бейнелеу болып табылады деп тұжырымдаймыз.

Ал, тұлғаның кәсіби өзін-өзі тану мәселелері адам өз бейімділігі мен қабілетіне қарай бір емес, бірнеше кәсіпке бейім болады. Ата-аналардың кәсіби ұстанымдары да айтарлықтай маңызды фактор болып табылады: әлеуметтік және материалдық жағдайы, отбасылық династия немесе ата-аналардың балаларының белгілі бір кәсіпті иеленуге ықыласы мамандық таңдау кәсіби бағдар жұмысының негізі. Сонымен қатар кәсіби бағдар беру мамандық таңдауда көмек беруге бағытталған жеке мүдделер, қабілеттер, тұлға бейімділігі мен еңбек нарығы сұраныстарына сай кәсіп таңдау процесін оңтайландыруды көздейді.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Тұлға мәдениетінің ажырамас құрамдас бөлігі жалпы адамзаттық, ұлттық және этникалық мәдениетінің, оқу және кәсіби қызмет мәдениетінің, әлеуметтік және отбасылық коммуникациялардың өкілі - субъектінің қазіргі «әлем бейнесін» қалыптастыру тетігі ретінде де, тәсілі ретінде де әрекет ететін гендерлік мәдениет болып табылады.

Осы тұрғыда, көрнекті педагог Б.Г. Ананьев «адамның жынысы - оның өмірі мен қызметінде үлкен рөл атқарады, оның барлық даралығының табиғи негізі болып табылады» - деп қарастырады [6].

Педагогтың жалпы мәдениетінде педагогикалық құндылықтар жүйесі, ойлау бағыты, кәсіби және жеке қасиеттер, педагогикалық іс-әрекет тәсілдері, сөйлеу коммуникациясы және білім беру ортасындағы кәсіби мінез-құлық стилі арқылы көрінетін оның эрудициясы, білімі, құзыреттілігі мен шеберлігі деңгейін сипаттайтын педагогикалық мәдениет ерекше орын алады. Аталған педагогикалық мәдениет элементтері жалпы мәдениетпен тығыз байланысты және олар педагог тұлғасының гендерлік сипаттарында болуы шарт.

Ғалым Н.Н. Куинджи «қалыпты тұлға белгілі бір жыныстық қатынас негізінде қалыптасады», - деп сипаттайды [7]. Бұл ғалымның пікірінше, білім алушының жынысын ескермейтін педагог маман ғимаратты іргетассыз тұрғызып жатқан құрылысшы сияқты деп қарастырады.

Олай болса, гендерлік мәдениет - бұл жеке тұлғаның өзіндік дара сипаттамасы, әлеуметтік қатынастар субъектісінің жалпы мәдениетінің бөлігі және оның жыныстық қатынас саласындағы құзыреттілігін, дүниетанымдық ұстанымдарын, ерекше құндылық бағдарлары мен мінез-құлық үлгілерін көрсетеді.

Әлемнің жеке гендерлік көрінісіне байланысты патриархаттық (доминантты-ер) немесе эгалитарлық (француз тілінен «egalite»-теңдік) түрлері тұлғаның гендерлік мәдениеті қалыптасады [8].

Педагогикалық және гендерлік мәдениеттің синтезі бізге педагогтың гендерлік мәдениетін анықтауға мүмкіндік береді, ол білім беру ортасындағы педагогтың жыныстық-рөлдік өзара әрекеттесуінің әлеуметтік маңызды білімдерінің, біліктерінің, дағдылары мен құзыреттерінің жиынтығы ретінде түсініледі, бұл қажетті моральдық-этикалық қасиеттердің қалыптасу дәрежесін, педагогикалық практикада қалыптасқан әлеуметтік өзара әрекеттесу субъектілері ретінде ерлер мен әйелдерге деген көзқарасты сипаттайтын дүниетанымдық құндылықтарды көрсетеді. Педагогтың гендерлік мәдениеті пәнаралық бағытқа ие бола отырып, төмендегідей компоненттерді құрайды:

- *тарихи*: қоғамдағы ерлер мен әйелдердің жағдайының эволюциялық кезеңдерін білу (ерлер мен әйелдердің қоғам мен адамзат өркениетінің дамуына қосқан үлесінің тарихи фактілері);

- *философиялық*: философия классиктерінің қоғамдағы ерлер мен әйелдердің орны мен рөлі туралы көзқарастарының қалыптасуы мен эволюциясын игеру;

- *этикалық*: жеке тұлғалардың жынысына және қарама-қарсы жынысына сәйкес мінез-құлық ережелері мен нормаларын білу және оларды педагогикалық практикаға енгізу;

- *мәдениеттану*: ерлер мен әйелдердің мәртебелік - рөлдік қатынастарын қалыптастырудағы ұлттық мәдениеттердің гендерлік ерекшеліктерін есепке алу және осы ерекшеліктерді оқу-білім беру процесінде жыныстық қатынастарда қолдану;

- *лингвистикалық*: ерлер мен әйелдердің ауызша қарым-қатынасының ерекшеліктерін, олардың сөйлеу мәдениетінің қалыптасуы мен даму заңдылықтарын білу;

- *психологиялық*: оқу ақпаратын қабылдау, өңдеу және игеру кезінде ұлдар мен қыздардың психикасының жұмыс істеу ерекшеліктерін білу және оларды білім беру процесінде есепке алу;

- *педагогикалық*: білім алушылардың жынысын ескере отырып, педагогикалық өзара іс-әрекеттердің нысандарын, әдістерін, тәсілдері мен құралдарын тиімді қолдану;

- *құқықтық*: неке-отбасы, еңбек және тұлғааралық қатынастар саласындағы ерлер мен әйелдердің әлеуметтік қорғалуы мен жауапкершілігін реттейтін нормативтік-құқықтық базаны білу, осы білімді практикада қолдана білу.

- *әлеуметтану*: әлеуметтік стратификация жүйесіндегі ерлер мен әйелдердің мәртебелік-рөлдік қатынастарына әсер ететін әлеуметтік процестерді талдай білу.

Сонымен бірге, педагогтың гендерлік мәдениеті құрылымдық жағынан мынадай белгілермен сипатталады:

- а) *эпистемологиялық* - эгалитарлық гендерлік позициялардан өзінің педагогикалық әлеуетін тиімді іске асыруға мүмкіндік беретін білім жиынтығы;
- б) *онтологиялық* - жеке адамдағы ерлер мен әйелдердің маңызды базалық элементтері;
- в) *аксиологиялық* - сананың құндылық-нормативтік саласы;
- г) *қызметтік-этикалық* - ерлер мен әйелдерді жеке тұлға ретінде қабылдау кәсіби-педагогикалық қатынастардың тең құқықты субъектілерін бағалау;
- д) *белсенділік* - білім алушылардың үлгерімін бағалау, жыныстық қатынас белгісі бойынша кемсітушілікті болдырмау.

Ал, педагогтың гендерлік мәдениетінің элементтеріне:

1) *Гендерлік рөлдер*. Мұнда гендерлік стереотиптер және гендерлік өкілдіктерді жатқыздыруымызға болады. Осы тұрғыда, гендерлік рөлдердің орындалуында әйелдерге «әйел» және ерлерге «еркек» рөлдерін орындауды белгілейтін қолданыстағы мінез-құлық нормаларының жүйесімен жасырын бақыланады. Бұл нормалар жүйесінде тиісті гендерлік рөлдерді ұстануға және олардан ауытқуды жазалауға шақыратын санкциялар бар екендігін ұмытпауымыз жөн.

2) *Гендерлік стереотиптер*. Гендерлік мәдениет жеке адамдарды гендерлік стереотиптер арқылы басқарады. Олар адамдардың мінез-құлқында жүзеге асырылады және бұл өз кезегінде әлеуметтік шындықтың қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді. Сонымен қатар, гендерлік стереотиптер нормалар мен ережелермен бірге жеке адамдардың гендерлік санасын құру процесінде маңызды рөл атқарады. Гендерлік стереотиптерді әлеуметтену процесінде адамдар игереді.

3) *Гендерлік өкілдіктер*. Гендерлік мәдениет, біз атап өткендей, гендерлік өкілдіктерді де қайталайды. Олар әлеуметтік әлемді танудың құралы ретінде басқарады, оның көмегімен адамдар оқиғаларды түсіндіреді және жіктейді. Өкілдіктер құндылықтарды белгілейді және мінез-құлықты реттейді, өйткені олар топтағы қарым-қатынас бағытына ықпал ететін мінез-құлық делдалдығы ретінде әрекет етеді.

Осы тұрғыда, педагог міндетті түрде білім алушылардың психологиялық ерекшеліктерін ескеріп, білім беру процесінде оқу материалдарын нақты түсіндіріп және бақылау әдістерін қолдануы тиіс.

Нәтижелер және оларды талқылау

1. Гендерлік мәдениеттің ерекшеліктері. Гендерлік мәдениеттің критерийлері эмпирикалық жұмыс үшін жеткілікті нақтылықпен біріктіруі керек. Біздің ойымызша, жеке тұлғаның гендерлік мәдениетінің келесі критерийлерін бөліп көрсетуді жөн көрдік: Әлемдік және ресейлік кемсітушілікке қарсы заңнаманың нормативтік-құқықтық негіздерін білу; қоғамда бар гендерлік стереотиптер мен алаушылықтар туралы хабардар болу, олардың әсер ету механизмдерін түсіну, олардың өзіндік құндылықтар мен дүниетаным жүйесін қалыптастыруға әсерін тану және азайту мүмкіндігі; қоғамдағы жыныстық қатынас процесінде және отбасылық қатынастардың моделін таңдауда гендерлік теңдік қағидатын басшылыққа алу, отбасылық зорлық-зомбылыққа жол бермеу; ерлер мен әйелдердің кәсіби жарамдылығына қатысты теріс пікірдің болмауы; медиамәтіндерді аналитикалық қабылдау, бұқаралық ақпарат құралдары тарататын ерлер мен әйелдердің бейнелерін сыни тұрғыдан талдай білу; гомофобияның болмауы, басқа адамдарға жеке басын таңдау құқығын тану.

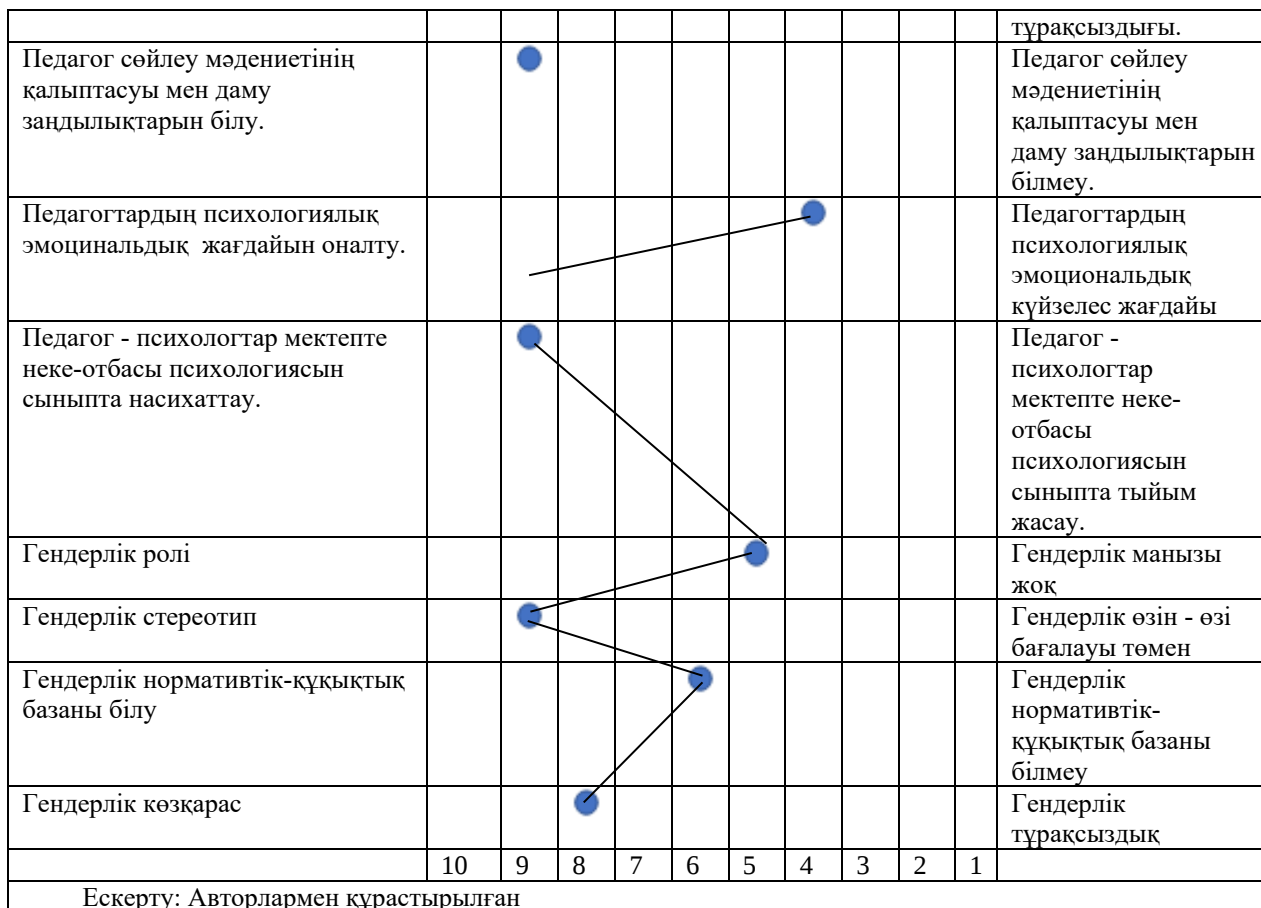
Педагогтың гендерлік мәдениеті екі аспектіні қамтиды: а) білім беру ұйымының Педагогикалық ұжымындағы қарым-қатынас мәдениеті және б) оқу сабақтары барысында

әртүрлі жыныстағы өкілдерді оқыту және тәрбиелеу кезінде педагогикалық шеберлікте көрінетін мәдениет.

Педагогтың гендерлік мәдениетінде бірнеше деңгейлерді ажыратуға болады: 1) қарама-қарсы жыныстың өкілдерін педагогикалық өзара әрекеттесудің тең субъектілері ретінде қабылдауды сипаттайтын жоғары деңгей; 2) білім беру ортасындағы жалпы педагогикалық кәсібилендірудің үйлесімді одағы ретінде ерлер мен әйелдерге деген көзқарасты көрсететін жоғары деңгей; 3) орташа-қарама-қарсы жыныстың өкілдерін олардың психикасының ерекшелігін ескермей орташа қабылдау, ойлау және мінез-құлық; 4) төмен - әйелдерді кәсіптік білім беру ортасындағы мужч тең емес бәсекелестері ретінде қабылдау және 5) жол берілмейді төмен - білім беру жүйесіндегі кемсітушілік тұрғысынан қарама-қарсы жыныстың өкілдерін қабылдау.

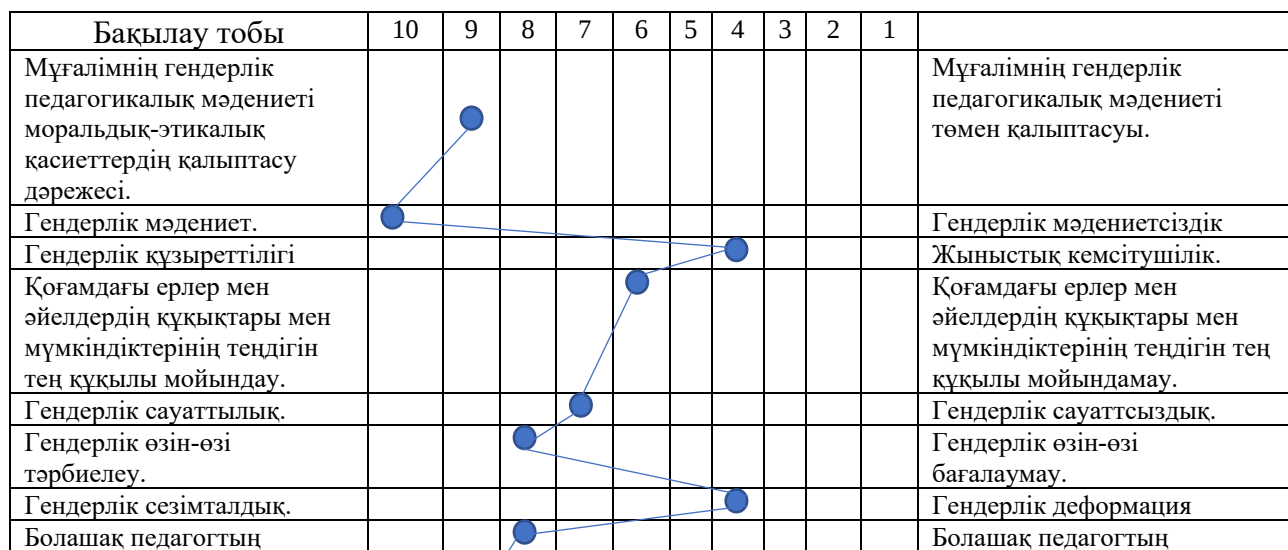
Кесте 1 – «Педагогтың гендерлік тұлға реакциясы мәдениеті» эксперимент тобы бойынша

Эксперимент топ	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
Мұғалімнің гендерлік педагогикалық мәдениеті моральдық-этикалық қасиеттердің қалыптасу дәрежесі.			●								Мұғалімнің гендерлік педагогикалық мәдениеті төмен қалыптасуы.
Гендерлік мәдениет.							●				Гендерлік мәдениетсіздік
Гендерлік құзыреттілігі			●								Жыныстық кемсітушілік.
Қоғамдағы ерлер мен әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерінің теңдігін тең құқылы мойындау.						●					Қоғамдағы ерлер мен әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерінің теңдігін тең құқылы мойындамау.
Гендерлік сауаттылық.		●									Гендерлік сауатсыздық.
Гендерлік өзін-өзі тәрбиелеу.						●					Гендерлік өзін-өзі бағалауы.
Гендерлік сезімталдық.				●							Гендерлік деформация
Болашақ педагогтың гендерлік құзыреттілігі.							●				Болашақ педагогтың гендерлік кәсіби құзыреттіліксіз.
Педагогтың мәдениетінің құндылықтар жүйесі.	●										Педагогтың мәдениетінің құндылықтар жүйесіздігі.
Кәсіби мінез-құлық стилі.				●							Кәсіби мінез-құлық авторитарлығы
Педагогикалық және гендерлік мәдениеттің талдау.						●					Педагогикалық және гендерлік жүйесіз мәдениеттілігі.
Қоғамдағы ерлер мен әйелдердің орны.			●								Консерватизм қоғамдағы ерлер мен әйелдердің орны.
Педагогтың ұлттық мәдениеттерін гендерлік ерекшеліктері.						●					Педагогтың ұлттық мәдениеттерін гендерлік эмоциональды

Олай болса, біз зерттеу жұмысымызда Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің профессор-оқытушылар құрамына жүргізген сауалнама қорытындысын төмендегідей көрсетеміз. Сауалнамаға барлығы 20 оқытушы қатынасты (соның ішінде эксперимент тобына 10 және бақылау тобында 10).

Кесте 2 – «Педагогтың гендерлік тұлға реакциясы мәдениеті» бақылау тобы бойынша

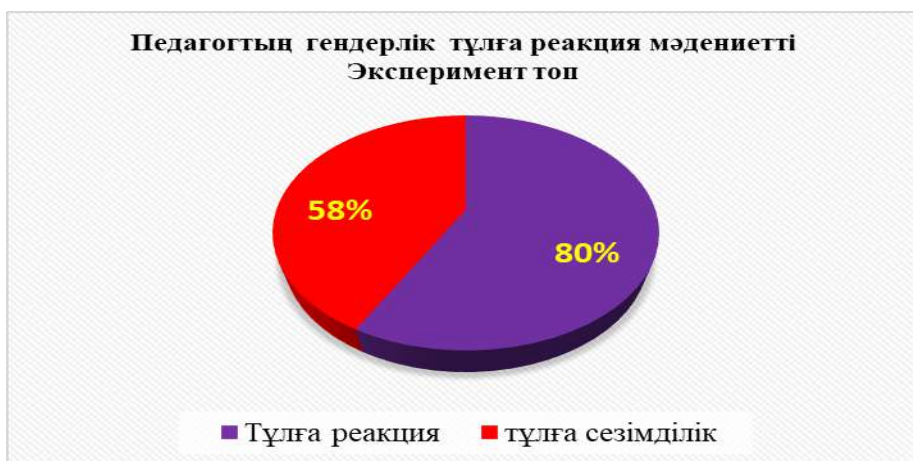
$$ГМ_{тр} = 170 - 125 + 35 = 80$$

$$ГМ_{тс} = 135 - 112 + 35 = 58$$

Бақылау топ нәтижелері

$$ГМ_{тр} = 100 - 95 + 35 = 40$$

$$ТМ_{тс} = 115 - 75 + 35 = 75$$

Сурет 1- Педагогтың гендерлік мәдениеті сауалнамасының қорытынды нәтижесі.

Ескерту: Авторлармен құрастырылған

Сонымен, жоғары мектеп оқытушысының гендерлік мәдениеті кәсіби бағдарланған, ол педагогикалық қызмет пен екі жыныстың өкілдерімен қарым-қатынас процесінде көрінеді, дамиды. Студенттік және кәсіби педагогикалық ортада гендерлік тұжырымдамасын қолданудың өзіндік ерекшелігі бар.

Сурет 2- Педагогтың гендерлік мәдениеті сауалнамасының қорытынды нәтижесі (бақылау тобы бойынша).

Ескерту: Авторлармен құрастырылған

Сонымен, жоғары мектеп оқытушысының гендерлік мәдениеті кәсіби бағдарланған, ол педагогикалық қызмет пен екі жыныстың өкілдерімен қарым-қатынас процесінде

көрінеді, дамыды. Студенттік және кәсіби педагогикалық ортада гендерлік тұжырымдамасын қолданудың өзіндік ерекшелігі бар. Студенттердің гендерлік мәдениетін тәрбиелеу процесінде басым орын өзінің жеке мінез-құлқымен, студенттерге деген көзқарасымен, оқылатын материалымен, қолданылатын принциптерімен, стратегияларымен және тактикаларымен гендерлік бағдарланған білім беру процесін жүзеге асыратын педагогта қалады. Гендерлік негізде білім беру ұйымы студенттерге өзін-өзі анықтауға және әлеуметтік процестерге бейімделуге, жеке өзін-өзі бағалауды арттыруға, мәдениеттанулық шындықтың жан-жақтылығын көруге және қабылдауға үйренуге көмектесуге арналған. Гендерлік білімді білім беру бағдарламаларына біріктіру экономикалық, саяси, көркемдік, лингвистикалық, философиялық аспектілердің жаңа көзқарасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл ретте тұлғаның гендерлік мәдениетін біз теңдік, сыйластық, гендерлік өлшемдегі толеранттылықтың көрінісі негізінде гендерлік топтар арасындағы өзара іс-қимылдың тұрақты нысандарының жиынтығы және жастардың жеке әлеуетін ашу, оқу және тәрбие процестерінде гендерлік қатынастарды құру үшін қажетті білім мен дағдылардың жиынтығы ретінде түсінеміз. Бұл ретте гендерлік мәдениет гендерлік қатынастар үшін өзекті міндеттерді педагогикалық құралдармен шешу құралы, қоғамда жеке тұлғаны жобалау және таныстыру технологияларын қолдана білу, өзіндік ерекшелік пен өзгешелікке құндылық беру қабілеті ретінде әрекет етеді.

2. Мұғалімнің гендерлік мәдениетін дамыту жолдары

Қоғамдағы іргелі өзгерістер білім берудің әлеуметтік функциясын жүзеге асырудың нақты алғышарттарын жасады, ол қыздар мен ұлдардың, қыздар мен жас жігіттердің жас және гендерлік үлгілері мен жеке ерекшеліктеріне сәйкес жан-жақты дамуы үшін қажетті педагогикалық жағдайлар жасаудан, оларды қазіргі заманғы шындыққа сәйкес қоғамда кейін атқаратын гендерлік рөлдерге дайындаудан, гендерлік қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудан, мектептегі гендерлік қарым-қатынастар мәдениетін қалыптастырудан, гендерлік мәдениетті қалыптастырудан тұрады.

Мұғалімнің педагогикалық мәдениетінің гендерлік ерекшеліктерін есепке алу негізінде ғана шешілетін мәселелер бар. Көбінесе бұл салада мыналар маңызды болып саналады: педагогикалық кадрларды даярлау гендерлік ерекшеліктерді есепке алмастан жүргізіледі; білім беру салаларындағы феминизация процесінің оң және теріс салдарын зерттеуге бағытталған зерттеулердің жеткіліксіз саны; ерлер мен әйел мұғалімдердің мінез-құлқындағы және тұлғалық ерекшеліктеріндегі елеулі айырмашылықтар.

Мұғалімнің гендерлік мәдениеті оқушылардың гендерлік-рөлдік ерекшеліктері мен оларды тәрбиелеу ерекшеліктері туралы білімнің болуын, ерлер мен әйелдердің қоғамдағы мақсатын, олардың мәртебесін, функцияларын және қарым-қатынастарын түсінуді қалыптастыруды, сондай-ақ мұғалімнің белгілі бір жыныстың өкілі ретінде өзін-өзі танудың бір түрі болып табылатын олардың қызметі мен пайымдауларын сыни тұрғыдан талдай білуді болжайды.

Мұғалімнің гендерлік мәдениетін дамыту жолдарын талдау әйел және ер мұғалімдердің педагогикалық мәдениетінің гендерлік құрамының ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді. Мәселен, әйел педагогтардың педагогикалық мәдениетінің ерекшеліктеріне мыналар жатады: білім беруді феминизациялау контекстіндегі кәсіби қызметтегі әйелдердің тәуелсіздігі арасындағы қарама-қайшылықтың көрінісі ретіндегі ішкі жанжал сезімі және отбасындағы дәстүрлі гендерлік рөлдерді орындау қажеттілігі; айқын психологиялық тұрақсыздық және эмоционалды козу; ерлер әріптестерімен салыстырғанда коммуникативтік құзыреттілігі жоғарырақ дамыған. Ал, ер мұғалімдердің педагогикалық мәдениетінің ерекшеліктеріне мыналар жатады: олардың әлеуметтік ұстанымына, еңбек жағдайына, кәсіби өсу болашағына және отбасындағы дәстүрлі

гендерлік рөлдерді орындау қажеттілігіне қанағаттанбау салдарынан ішкі жанжал сезімі; гендерлік және ұлттық мәселелерде неғұрлым айқын консерватизм; зерттеу қызметі мен стандартты емес шешімдер қабылдауға бейімділік; студенттермен бірлескен іс-әрекет жағдайында өзінің өмірлік ұстанымын жеткізуге бағыттау.

Осылайша, қоғамдағы ерлер мен әйелдердің рөлдері туралы түсініктерін қалыптастырған, оқу-тәрбие үдерісінің субъектілерінің гендерлік ерекшеліктерін білетін, олардың қызметін гендерлік көзқарас тұрғысынан барабар бағалайтын мұғалім әрбір оқушының әлеуетін ашуды қамтамасыз ететін және мектеп оқушыларының оң гендерлік рөлдік мінез-құлқын қалыптастыруға ықпал ететін тиісті ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайларды жасай алады.

3. Кәсіби бағдар берудің ғылыми негіздері

Жоғары білім беру жүйесіндегі педагогтың гендерлік мәдениеті, даму ерекшеліктері кәсіби бағдар берудің, оны жетілдірумен тығыз байланысты.

Кәсіби бағдар берудің білім беру саласында оны жетілдірудің ең жалпы бағыттары әлемдік даму тенденцияларына бағдарлау, орталықсыздандыруға ұмтылу, кәсіби бағдар берудің әлеуметтік контекстін өзгерту, кәсіби бағдар берудің мазмұны мен міндеттерін қайта қарау маңызды. Кәсіби бағдар берудің ғылыми негіздері интеграциялық үдерістердің республиканың білім беру жүйесінде кәсіби бағдар берудегі мұғалімдерінің, функционалдық және кәсіби дайындығын арттыру мәселесімен байланысты. Олардың негізінде ақпараттық процестер мен соңғы ақпараттық технологиялар жүзеге асырылады.

Кәсіби бағдар берудің білім беру жоғары сапалы практикалық білу өмірдің әртүрлі салаларында оқушылардың табысты болуын қамтамасыз етеді және кәсіби бағдар коммуникациялық кедергілерді жеңуге көмектеседі. Мәдениет пен экономика, ғылым мен білім салаларындағы табысты өзара іс-қимыл үшін, ең алдымен, білім беру жүйесінің негізгі және кең тараған буыны ретінде орта мектептерде кәсіби бағдар берудің тиімділігін арттыру қажет.

Әрине, орта мектеп түлектері арасында кәсіби бағдар берудің коммуникативті дағдылар мен дағдылардың болуы кәсіби білімі мен коммуникативті дағдылары бар және қалыптасқан кәсіби (педагогикалық) дағдылары бар мұғалімі ғана қамтамасыз ете алады, яғни кәсіби деңгейі жеткілікті кәсіби құзыреттілікпен сипатталатын маман.

Қазіргі жағдайда қоғамда «кәсіби бағдар беретін маманға» сұраныс артып келеді. Кәсіби бағдар беретін мұғалімінің жаңа мәртебесі педагогикалық кадрлардың кәсіби даярлығын айтарлықтай өзгерту, педагогикалық білім берудің мазмұны мен технологиясын жаңарту, жоғары білім сапасын арттыру міндеттерін қойып отыр. Болашақ кәсіби бағдар беретін мұғалім өзінің кәсіби қызметін тиімді жүзеге асыру үшін кәсіби құзыреттіліктің базалық деңгейіне ие болуы керек.

Қорытынды

Тұлғаның жалпы мәдениеті адам орналасқан тарихи дәуірге сәйкес келетін құндылықтардың, көзқарастардың, білімнің, іс-әрекет тәсілдерінің жиынтығы ретінде бірқатар маңызды функцияларды орындайды: әлеуметтік бейімделуді қамтамасыз ету; адамдардың тиімді өзара әрекеттесуі мен өзара түсіністігі; проблемаларды шешуге бағытталған адамның сыртқы және ішкі іс-әрекетінің тиімділігін қамтамасыз ету; өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту процестерін жандандыру; өмірде туындайтын дағдарыстарды шешу; адамның ішкі әлемін үйлестіру, біртұтас дәйекті «мен-тұжырымдаманы» құру, ішкі әл-ауқат жағдайы, адамның толыққанды өмірін қамтамасыз ету, өмір сүру сапасын, қанағаттану дәрежесін арттыру.

Бүгінде болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін, коммуникативтік және әдістемелік құзыреттіліктерін дамытудың ғылыми-педагогикалық негіздерін дамыту, кәсіби дайындығын жетілдіру технологиясының теориялық және практикалық

ерекшеліктерін анықтау, кәсіби білім берудегі оқушылардың кәсіби құзыреттілігін мақсатты түрде қалыптастыру және оқыту мазмұнын ұйымдастырудағы жүйелік-мақсатты тәсілдің рөлін анықтау маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж. Тоқаевтың 2024 жылдың 02 қыркүйегіндегі «Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты Қазақстан халқына Жолдауы. [Электрондық ресурс] — URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-adiletty-kazakstan-zamen-tartipekonomikalyk-osim-kogamdyk-optimizm-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-285659> (қаралу уақыты 14.01.2025)
- 2 Гриненко С.В. Гендерная асимметрия в образовании // Современные научные исследования и инновации. - 2014. - № 12. – 15 с.
- 3 Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка / РАН; Рос. фонд культуры; 2-е изд., испр. и доп. М.: АЗЪ, - 1995. - 928 с.
- 4 Мугауина Г.О. Болашақ педагог-психологтардың іс-әрекетіндегі кәсіби мәдениетін жетілдіру. - Астана, - 2022 - 172 б.
- 5 Клецина, И.С. Психология гендерных отношений: Теория и практика / И. С. Клецина. – СПб. : Алетей, - 2004. - 71 с.
- 6 Ананьев Б.Г. Психология и проблемы человекознания. - М.; Воронеж: НПО «МОДЭК», - 1996. – 384 с.
- 7 Куинджи Н.Н. Гендерный подход к обучению и воспитанию детей в школе: физиологические, гигиенические и социальные аспекты: монография. М.: Пашков дом, НИИ гигиены и охраны здоровья детей и подростков Научного центра здоровья детей РАМН. - 2010. - 256 с.
- 8 Гульбин Г.К. О методологии изучения гендерной культуры // Современные проблемы науки и образования. 2014. №3 [Электронный ресурс] - URL: <http://science-education.ru/ru/article/viewid=12886> (қаралу уақыты 18.01.2025).

ОСОБЕННОСТИ И ПУТИ РАЗВИТИЯ ГЕНДЕРНОЙ КУЛЬТУРЫ ПЕДАГОГА В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье отмечается, что перед современной системой образования стоит задача формирования гендерной культуры будущих учителей, и что ее реализация возможна не только через интеграцию гендерного компонента в образование, но и через интеграцию гендерной педагогической культуры в образовательную политику. Кроме того, при ознакомлении с содержанием статей авторы обращают внимание на профессиональную направленность, академическую культуру письма, эрудицию авторов, соблюдение публикационной этики, наличие ссылок на зарубежные и российские источники, качество анализа данных и т. д. изученные характеристики, такие как. Дается общая характеристика развития женских и гендерных исследований в современный период их экстенсивного развития после бурного подъема и расцвета в конце 90-х и начале 2000-х годов.

Одной из основных задач гендерных исследований и профориентации является определение степени соответствия общественных стереотипов действительности, то есть насколько они ошибочны или верны. В то же время противоречия в развитии среднего образования еще не сформулированы, и их разрешение возможно лишь на основе учета гендерных особенностей педагогической культуры учителя в процессе ее развития. С учетом гендерного компонента формируются педагогические условия повышения педагогической культуры учителя, обеспечивающие профессионально-личностную самоидентификацию и самореализацию учителя.

Ключевые слова: Гендерная культура, культура, гендерные исследования, педагогический коллектив, гендерная иерархия.

FEATURES AND WAYS OF DEVELOPMENT OF GENDER CULTURE OF A TEACHER IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION

Abstract

The article notes that the modern education system faces the task of forming the gender culture of future teachers and that its realization is possible not only through the integration of the gender component into education

but also through the integration of gender pedagogical culture into educational policy. In addition, when familiarising with the content of the articles, the author pays attention to the professional orientation, academic culture of the letter, erudition of the authors, compliance with publication ethics, availability of links to foreign and Russian sources, quality of data analysis, etc. d. studied characteristics, such as The general characteristics of the development of women's and gender studies in the modern period of their extensive development after the rapid rise and flowering in the late 90s and early 2000s are given.

One of the main tasks of gender studies and professional orientation is to determine the degree of conformity of social stereotypes with reality, that is, how true or false they are. At the same time, the contradictions in the development of secondary education have not yet been formulated, and their resolution is possible only on the basis of taking into account the gender characteristics of the teacher's pedagogical culture in the process of its development. Taking into account the gender component, pedagogical conditions for improving the teacher's pedagogical culture are formed, which ensure the professional and personal self-identification and self-realization of the teacher.

Keywords: Gender culture, culture, gender studies, pedagogical team, gender hierarchy.

REFERENCES

- 1 Qazaqstan Respublikasynyñ Prezidenti Q.-J. Toqaevtyñ 2024 jyldyñ 02 qyrküiegindegi «Ädiletli Qazaqstan: zañ men tärtip, ekonomikalyq ösim, qoğamdyq optimizm» [*Fair Kazakhstan: law and order, economic growth, public optimism*] atty Qazaqstan halqyna Joldaу. - Available at: - URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyñ-adiletli-kazakstan-zan-men-tartip-ekonomikalyk-osim-kogamdyk-optimizm-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-285659> [in Kazakh] (accessed 14.01.2025)
- 2 Grinenko S.V. Gendernaya asimmetriya v obrazovanii. [*Gender asymmetry in education*] Sovremennyye nauchnye issledovaniya i innovacii. 2014. № 12. 15 p. [in Russian]
- 3 Ozhegov S.I, Shvedova N.Yu. Tolkovyj slovar' russkogo yazyka. [*Explanatory dictionary of the Russian language*] RAN; Ros. fond kul'tury; 2-e izd., ispr. i dop. M.: AZ", 1995. 928 p. [in Russian]
- 4 Mugaуina G.O. Bolaşaq pedagog-psihologtardyñ is-äreketindegi käsibi mädenietin jetildiru [*Improving professional culture in activities of future educational psychologists*] - Astana, 2022. 172 p. [in Kazakh]
- 5 Klecina, I. S. Psihologiya gendernyh otnoshenij: Teoriya i praktika [*Psychology of gender relations: Theory and practice*] / I.S. Klecina. – SPb. : Aletejya, 2004. - 71 p. [in Russian]
- 6 Anan'ev B.G. Psihologiya i problemy chelovekoznaniya. [*Psychology and problems of human knowledge*] M.; Voronezh: NPO «MODEK», 1996. – 384 p. [in Russian]
- 7 Kuindzhi N.N. Gendernyj podhod k obucheniyu i vospitaniyu detej v shkole: fiziologicheskie, gigenicheskie i social'nye aspekty: monografiya. [*Gender approach to education and upbringing of children at school: physiological, hygienic and social aspects*] / M.: Pashkov dom, NII gigeny i ohrany zdorov'ya detej i podrostkov Nauchnogo centra zdorov'ya detej RAMN. 2010. 256 p. [in Russian]
- 8 Gul'bin G.K. O metodologii izucheniya gendernoj kul'tury. [*On the methodology of studying gender culture*] Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. 2014. №3. -Available at: - URL: <http://science-education.ru/ru/article/viewid=12886> (accessed: 18.01.2025).

Information about authors:

Gulbaram Mugaуina - **corresponding author**, Doctor of Philosophy (PhD), Acting Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy, Kh.Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, Republic of Kazakhstan

E-mail: gulshi.85@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7102-7134>

Jumanova Klara – Master's degree, leading specialist of the Department of Scientific and Technical Information and Project Activities, Atyrau University named after Kh. Dosmukhamedov, Atyrau, Kazakhstan

E-mail: alisherahlihan@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9480-3940>

Venera Turegaliyeva - Master's degree, Senior lecturer at the Department of Psychology and Pedagogy, Kh.Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, Republic of Kazakhstan

E-mail: venera-t77@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7639-3736>

Kamchat Zhumabayeva - 2nd year doctoral student in the specialty of «pedagogy and psychology», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Republic of Kazakhstan

E-mail: zhumabaeva1995@list.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9199-763X>

Информация об авторах:

Гулбарам Мугауина - **основной автор**, доктор философии (PhD), и.о. ассоциированного профессора кафедры Психологии и педагогики, Атырауского университета им.Х.Досмухамедова, г. Атырау, Республика Казахстан

E-mail: gulshi.85@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7102-7134>

Клара Джуманова – магистр, ведущий специалист отдела научно-технической информации и проектной деятельности Атырауского университета имени Х. Досмухамедова, г.Атырау, Республика Казахстан

E-mail: alisheralihan@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9480-3940>

Венера Турегалиева – магистр, старший преподаватель кафедры психологии и педагогики, Атырауский университет имени Х.Досмухамедова, г.Атырау, Республика Казахстан

E-mail: venera-t77@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7639-3736>

Камшат Жумабаева - докторант 2 курса по специальности «педагогика и психологии», Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева. г. Астана, Республика Казахстан

E-mail: zhumabaeva1995@list.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9199-763X>

Авторлар туралы мәлімет:

Гулбарам Мугауина - **негізгі автор**, философия докторы (PhD), Психология және педагогика кафедрасының қауымдастырылған профессор, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: gulshi.85@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7102-7134>

Клара Джуманова - магистр, Ғылыми-техникалық ақпараттар және жоба қызметі бөлімінің жетекші маманы, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: alisheralihan@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9480-3940>

Венера Турегалиева - магистр, Психология және педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: venera-t77@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7639-3736>

Кәмчат Жұмабаева – педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 2 курс докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан Республикасы

E-mail: zhumabaeva1995@list.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9199-763X>